

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ЗРУШЕННЯ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Макроекономічні дослідження проблем економічного зростання, які упродовж багатьох років проводяться вченими ТНЕУ, набули особливої актуальності саме тепер – у посткризовий період. Розвиток нинішньої циклічної кризи виявив нові явища економічного життя, які потребують пильної уваги і детального аналізу, вимагають нових, нетрадиційних наукових підходів і практичних рішень.

Кафедра економічної теорії ТНЕУ за підтримки ректорату та факультету фінансів 24 березня 2010 р. провела «круглий стіл». Мета його проведення полягала у виробленні науковцями ТНЕУ спільних позицій стосовно актуальних проблем економічного зростання у посткризовий період. Враховуючи усе це, до участі у «круглому столі» запросили науковців інших кафедр університету, представників місцевої виконавчої влади і усіх зацікавлених осіб.

З науковими повідомленнями та у дискусіях на засіданні виступили:

Мельник А.Ф., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи ТНЕУ, **Козюк В.В.**, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, **Кириленко О.П.**, д.е.н., професор, завідувачка кафедри фінансів, **Бицюра Л.О.**, заступник міського голови м. Тернополя, **Березюк Р.М.**, **Ковальчук В.М.**, **Чирак М.В.**, **Длугопольський О.В.**, **Родіонова Л.А.**, **Заклекта О.І.**, **Вербінський М.М.**, **Панухник О.В.**, **Шиманська О.П.**, доценти кафедри економічної теорії, **Кравчук Н.Я.**, к.е.н., докторант кафедри міжнародних фінансів, викладачі кафедри економічної теорії **Сліпченко Т.О.** і **Гвоздецький І.О.**, аспірант цієї ж кафедри **Кітура А.Я.**

У вступному виступі **Мельник А.Ф.** зробила загальну оцінку розвитку фінансово-економічної кризи в Україні, наголошуючи на актуальності обговорюваної проблеми, підкресливши, що ще у 1996 році була прийнята Програма структурної перебудови економіки України, яка й донині залишається нереалізованою. Остання обставина, на думку вченої, сприяла тому, що дно кризового падіння української економіки виявилось досить глибоким. Було наголошено, що існує регіональний аспект розвитку кризи. У нас є деякі напрацювання структурної перебудови економіки області і міста Тернополя саме в аспекті кризи. Вони враховані при підготовці угоди з Кабінетом Міністрів України про пріоритети розвитку області.

У виступі було звернуто увагу на те, що напрями економічних досліджень різних кафедр могли б інтегруватися у бік розробки шляхів посткризового економічного розвитку України. Зокрема, йдеться про наукові проблеми кафедри державного і муніципального управління «Інституційне забезпечення структурної трансформації в національній економіці» та кафедри економічної теорії «Економічне зростання в Україні у контексті реалізації стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку». Тут можна знайти спільні рішення, чому можуть сприяти й наукові засідання, подібні до нинішнього «круглого столу».

Керівник «круглого столу» **Козюк В.В.** у своєму повідомленні окреслив основні тенденції у сфері економічного зростання у глобальній економіці.

Зокрема, щодо виходу з економічної кризи, то, на думку доповідача, кращі перспективи у країн, що розвиваються, аніж у країн з розвинутою ринковою економікою, що пов'язано з тим, що останні (Німеччина, Японія, Греція, Іспанія, Португалія) більше постраждали в період кризи аніж країни з низьким рівнем доходів. Напередодні кризи у розвинених країнах швидко зростали обсяги кредитів приватному сектору, що призвело до значного обвалу, заставляючи економіки цих країн переживати складні труднощі. Як наслідок, «бум» сукупного попиту, розігрітий зростанням кредитування став каталізатором світової фінансової кризи. Всупереч традиційній концепції циклічності приплив капіталу в країни з низьким рівнем доходів визначив в них характер циклу ділової активності. Також було зауважено, що завдяки потужним фінансовим реформам в наприкінці 90-х і впродовж 2000-х роках приплив капіталів на ринок акцій був значно більший, ніж приплив на корпоративний ринок. Аналізуючи ситуацію щодо експансії кредиту в країнах з низькими доходами, можна стверджувати, що у посткризовий період немає чітко вираженої тенденції, щодо напрямків його динаміки.

Аналізуючи кризові процеси, проф. Козюк В.В. зауважив, що прискорення інфляції напередодні кризи обернулося майже дефляцією у 2009 році. Відновлювальне зростання економіки призвело і до відновлення інфляційних процесів (зростання цін на активи та первинні ресурси). Фактично за 2009 рік ціни на нафту знизилися настільки, настільки вони підвищилися у 2008 році, а вже у 2010 році очікуємо зростання цін як і до кризи. Більшість програм підтримки і допомог переважно націлені на збільшення сукупного попиту, аніж на структурні реформи.

Стосовно вітчизняної економіки, то вона, як підкреслив доповідач, виявилася надзвичайно вразливою до кризових потрясінь. Якщо Україна і надалі не перейде на інноваційний шлях розвитку (енергозберігаючі технології тощо), то її економіка залишиться експортоорієнтованою з низьким технологічним рівнем. Зростання глобального попиту на традиційний експорт консервує застарілу структуру української економіки. Тобто без структурного реформування та орієнтації на новітні технологічні уклади українська економіка опиниться у складній ситуації.

Аналізу проявів економічної кризи у масштабах міста та області було присвячено виступ заступника міського голови **Бицюрю Л. О.** Він повідомив, що нині формується певна програма соціально-економічного розвитку області з метою швидкого подолання економічної кризи і попросив допомоги науковців університету у формуванні відповідної програми для міста Тернополя. Такі програми є особливо актуальними нині, оскільки уряд проголосив відновлення функціонування вільних економічних зон і тут необхідне міцне теоретичне підґрунтя для окреслення чітких проектів розвитку. Доповідач зауважив, що у кризовий період глибше падіння виробництва спостерігалось у розвинених регіонах, тому і податкові надходження в останніх різко скоротилися (для прикладу, у м. Дніпропетровську у 5 разів). У нашій області структура податкових надходжень така, що у період кризи їх обсяг майже не змінився.

Дискусійним було повідомлення **Ковальчука В.М.**, який наголосив, що, на його думку, нинішня фінансово-економічна криза стала демонстрацією банкрутства консервативної (монетарної) економічної політики. Нинішня ситуація стала дзеркальним відображенням становища, яке склалося у 70-х роках минулого століття, коли збанкрутувала кейнсіанська економічна політика. Про нерезультативність неокласичних «рецептів» антициклічного регулювання свідчить і нинішня криза, яка найболючіше вразила країни, що проводили активну неоконсервативну політику (Велику Британію,

Італію, Німеччину). Водночас країни з суттєвим державним сектором економіки і впливовим державним регулюванням втратили під час кризи значно менше. Про певну відмову від неокласичних рецептів свідчать величезні дефіцити державних бюджетів ринкових країн і ризик дефолту, який загрожує деяким з них (зокрема, Греції), що повністю суперечить неоконсервативним уявленням. Використання дефіцитності бюджетів є швидше кейнсіанським регуляторним рішенням, аніж неокласичним. Свого часу, як вважає доповідач, саме неухильне застосування монетарної економічної політики на початку 90-х років минулого століття «штовхнуло» економіки Росії, України та інших пострадянських країн у прірву структурної кризи. Зважаючи на це, підкреслив доповідач, варто у перехідний (післякризовий) період застосувати певні кейнсіанські «рецепти» державного економічного регулювання, а доцільніше було б поєднати можливості кейнсіанської і монетарної концепцій.

Продовжив дискусію стосовно моделі економічного розвитку **Березюк Р.М.**, який не поділив міркування стосовно застосування в Україні кейнсіанської моделі економічного розвитку у чистому вигляді і позитивно висловився щодо переходу до біхевіористичної моделі, як моделі майбутнього. Україна має стати своєрідним «мостом», який пов'язав би європейську економіку з інтенсивно зростаючою східноазійською та російською. Тоді вона здобуде стратегічне становище у світі. Водночас Березюк Р.М. застеріг від «сліпого» переймання східноазійського досвіду, адже більшість населення таких країн, як Китай та Індія, мають надзвичайно низькі показники добробуту. На його думку, необхідно здійснити галузеву переорієнтацію економіки України, обравши таку систему товарних груп, яка б забезпечила Україні «поштовх», перехід до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку.

Виступ **Чирака М.В.** було присвячено негативним наслідкам структурних зрушень в економіці України. Було наголошено, що це знайшло відображення у зовнішньоторговельній сфері, зокрема у підвищенні рівня відкритості національної економіки, що посилило її вразливість у цілому і знизило ефективність зовнішньоекономічної діяльності. Підкреслювалося, що тенденція до зростання імпорту, насамперед за рахунок продуктів першої необхідності і харчування, не сприяла поповненню державного бюджету. Що ж стосується експорту, то його переважна частина формується за рахунок двох галузей – металургійної і хімічної, які є надто енергомісткими і сировинномісткими, і найбільш екологічно небезпечними. Їх продукція дуже чутлива до цінових коливань на світовому ринку, які були для національного виробництва вкрай несприятливими. Для зростання цінової конкуренції вітчизняних товарів здійснювалася девальвація національної валюти, а це сприяло внутрішній інфляції і знижувало рівень життя. У найближчому майбутньому, підкреслив доповідач, варто змінити вузьку експортну орієнтацію країни з наданням пріоритетів виробникам сільськогосподарської продукції і харчової промисловості. Враховуючи існуючі конкурентні переваги України у цій сфері, наступне зростання попиту і цін на харчові продукти у світі, вона може знайти свою постійну нішу на світовому ринку, значно підвищивши ефективність зовнішньоекономічної діяльності.

У своєму виступі, поділяючи думку Ковальчука В.М., **Заклекта О.І.** зауважила, що світова економічна криза цього року стала каталізатором негативних процесів в нашій країні. Криза продемонструвала, що модель економіки, яка базується на невпинному зростанні споживання у борг, виявилася нежиттєздатною. Більше за інших від кризи постраждали країни, що відмовилися від власного виробництва і «роздули» споживання за рахунок іноземних запозичень.

Підтримала думку Ковальчука В.М. і **Родіонова Л.А.**, яка, до того ж, висловила думку, що структурна криза, яка охопила українську економіку на початку 90-х, не припиняється й донині – саме через застосування монетарної економічної політики.

Іншим дискусійним питанням, яке обговорювалося на «круглому столі», стала проблема регіональної депресивності. У її обговоренні взяли участь Козюк В.В., Бицюра Л.О., Кириленко О.П., Кравчук Н.Я. та Длугопольський О.В.

Козюк В.В., висловився з приводу співвідношення понять індустріальної чи депресивної моделі. На його думку, індустріальна модель виконує хіба що функцію зайнятості та забезпечує інтереси вузького кола власників, сприяє різкому розшаруванню населення за рівнем доходів і потребує значних витрат на ліквідацію негативних наслідків забруднення довкілля. Він наголосив на структурній гнучкості регіонів, які не обтяжені олігархізованими активами та визначив депресивність з точки зору схильності до переходу на нові технологічні уклади.

На думку **Кириленко О.П.**, концепція депресивності ґрунтується на певних показниках. Якщо донедавна були відсутні чіткі критерії формулювання депресивності, то за сучасних умов такими параметрами є середній рівень заробітної плати та обсяг промислового виробництва на одну особу. Також було зауважено, що потік бюджетних трансфертів у роки існування незалежної Української держави зазвичай спрямовувався у східні регіони та південні області. Для прикладу: Одеська область у 111 разів одержує більше дотацій ніж Тернопільська, що зумовлено політичною складовою економічної політики.

Заступник міського голови **Бицюра Л.О.**, беручи участь у обговоренні даної проблеми, зауважив, що ще у 2003 році піднімалося питання про визнання Тернопільської області депресивним регіоном. Однак на засіданні урядового комітету дана пропозиція була відхилена на основі декількох показників: 2-ге місце – за рівнем телефонізації, 5-те – за обсягом житлового будівництва тощо.

Не обійшло увагою учасників круглого столу і питання стану транспортної інфраструктури, яка є основою для розвитку туризму в області. Доцент **Длугопольський О.В.** висловився з приводу високої вартості будівництва залізничної колії та автомобільних доріг в Україні у порівнянні із зарубіжними країнами, що пов'язане з корупційними механізмами у сфері дорожньо-транспортного господарства. У вирішенні проблем розвитку транспортної інфраструктури важлива роль, на думку викладача кафедри **Сліпченко Т.О.**, належить іноземним інвесторам, однак останні висловлюють недовіру до української влади і вкладають свої кошти з великою обережністю.

Кравчук Н.Я. акцентувала увагу присутніх на головних аспектах поточної ситуації у сфері державних запозичень та політики управління державним боргом, наголосивши на тому, що саме державні позики відіграють важливу роль у системі макрофінансових регуляторів економічного розвитку. Зокрема, державні запозичення, згідно кейнсіанської теорії «дефіцитних витрат» (deficit spending), виступають одним із інструментів пом'якшення фінансових проблем та поживлення економічної кон'юнктури в кризовий та посткризовий період. Незважаючи на низку позитивних зрушень у сфері управління державним боргом, що мали місце упродовж останніх років докризового періоду, необхідність вироблення зваженої політики державних запозичень не втрачає своєї актуальності в контексті макроекономічних зрушень у розвитку національної економіки у посткризовий період.

У цьому контексті варто пам'ятати про те, що надмірне залучення зовнішніх позик державою та неефективне їх використання призводять до підвищення вразливості національної економіки до дії зовнішніх шоків, виникнення девальваційної спіралі у випадку спекулятивних атак на національну валюту та поглиблення кризових явищ. На жаль, в кризовій ситуації не спрацювала ідея відродження внутрішнього ринку державних запозичень. Фінансування бюджетного дефіциту й надалі здійснюється за рахунок продажу облігацій внутрішньої державної позики банківським установам. З огляду на вищезазначене, доводиться визнати, підкреслила Кравчук Н.Я., що політика управління державним боргом потребує зменшення залежності державних запозичень від фіскальних інтересів держави, а натомість збільшення орієнтації на довготермінові структурні інтереси національної економіки.

З аналізом проблеми «глобального потепління» і скорочення викидів парникових газів на засіданні «круглого столу» виступив аспірант **Кітура А.Я.** Він зауважив, що оскільки економіка України залишається трудо-, матеріало- і енергомісткою, то економічне зростання у довготривалому періоді можливе виключно за рахунок використання інноваційних чинників, зокрема зростання інтенсивності та ефективності виробництва. В цьому контексті в найближчому майбутньому ключовою буде проблема зниження енергомісткості економіки, яка на сьогодні в 2,5–3,5 р. вища порівняно з розвиненими країнами. Для розв'язання цієї проблеми необхідні значні капіталовкладення у впровадження нових технологій чи модернізацію існуючих. Частково цю функцію намагається виконувати держава, проте із зрозумілих причин такі заходи малоефективні і явно недостатні. Джерелом фінансування можуть стати іноземні інвестиції, залучені Україною на міжнародному ринку квот на викиди парникових газів.

Доповідач на конкретних прикладах підприємств Тернопілля розглянув також ситуацію з торгівлею квотами на викиди парникових газів. Він прийшов до висновку, що зменшення викидів спричинено не стільки відповідними заходами, скільки зниженням споживання природного газу і вугілля у кризовий період.

Ситуація, яка склалася на місцевих підприємствах щодо ефективності і потенціалу зменшення викидів парникових газів, багато в чому, відбиває загальні тенденції в комунальній теплоенергетиці. При цьому і вітчизняними, і зарубіжними фахівцями перспективи участі підприємств галузі в торгівлі квотами на викиди парникових газів оцінюються як доволі великі.

Більшість учасників «круглого столу» дійшли висновку, що Україна знаходиться на етапі подолання циклічної фінансово-економічної кризи. У їх виступах було сформульовано наступні висновки та пропозиції:

- сучасний етап виходу з кризи вимагає переходу до інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку, що дозволить підвищити конкурентоспроможність національних товарів і стабілізувати негативні наслідки макроекономічних процесів;
- необхідність зменшення залежності державних запозичень від фіскальних інтересів держави і посилення орієнтації на довготермінові структурні інтереси національної економіки;
- необхідність розширення орієнтованого експорту сільськогосподарських продуктів і продуктів харчування для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності та економічного зростання;
- за умов нестачі внутрішніх інвестицій вважається за необхідне вишукувати

можливості та резерви залучення коштів іноземних інвесторів, що потребує подолання «тіньової» економіки;

– забезпечення структурної перебудови економіки області потребує інтеграції зусиль науковців та практиків для визначення пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку.

Матеріал підготували:

Віктор Козюк

д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії
(Тернопільський національний економічний університет)

В'ячеслав Ковальчук, Ольга Заклекта

к. е. н., доценти кафедри економічної теорії
(Тернопільський національний економічний університет)